

Darbotvarkė
„Moterys, taika ir saugumas“
Prevencijos ramstis

lygių galimybių plėtros centras

Šis leidinys yra projekto „Moterys, taika ir saugumas: stiprinant kompetencijas ir supratimą“ dalis, kurį įgyvendino Lygių galimybių plėtros centras. Projektas finansuojamas Lietuvos Užsienio reikalų ministerijos lėšomis.

Leidinio autorės: Margarita Jankauskaitė ir Greta Kraujalytė

Maketas: Viktorija Kolbešnikova

LIETUVOS RESPUBLIKOS
UŽSIENIO REIKALŲ
MINISTERIJA

lygių galimybių
plėtros centras

© Lygių galimybių plėtros centras, 2026 m.

Turinys

I. Įvadas: Naujas požiūris į taiką ir saugumą 4

MTS darbotvarkė 4

Lyčių sistemos šališkumai 4

Lyčių lygybė – investicija į visuomenės tvarumą 5

Esminis naratyvo lūžis 6

Klausimai auditorijai 6

II. Prevencija – MTS darbotvarkės ramstis 6

Prevencijos ramstis 7

Prevencijos samprata 7

Klausimai auditorijai 8

III. Lyčių nelygybė ir smurtas kaip strateginės grėsmės 8

Lyčių lygybė – esminis valstybės stabilumo rodiklis 8

Smurtas prieš moteris: visuomenės saugumo ir demokratijos indikatorius 9

Klausimai auditorijai 10

IV. Lyčių analizė ir ankstyvojo perspėjimo ženklai 10

Konfliktų rizikos veiksniai 10

Ankstyvojo perspėjimo ženklai 11

Grupinė užduotis „Ankstyvieji perspėjimo ženklai 13

V. Lyčių analizės integravimo svarba 13

Lyčių aspektas – analitinis prevencijos įrankis 13

Lyčių analizės naudos 14

Klausimai auditorijai 15

VI. Apibendrinimas 15

VII. Šaltiniai 17

I. Įvadas: Naujas požiūris į taiką ir saugumą

MTS darbotvarkė

Darbotvarkė „Moterys, taika ir saugumas“ (MTS) buvo sukurta remiantis 2000 metais priimta JT Saugumo Tarybos rezoliucija Nr. 1325. Tai – tarptautinis dokumentas, kuriuo siekiama pokyčių politinėje sistemoje. Ypač požiūryje į tai, kaip pasaulyje suprantama ir užtikrinama taika ir saugumas [1]. MTS darbotvarkė atsižvelgia į faktą, kad konfliktai (tiek išoriniai, tiek vidiniai) skirtingai veikia vyrus ir moteris, tačiau moterų patirtys ir žinios ignoruojamos saugumo politikoje.

Esminis MTS darbotvarkės indėlis – naratyvo apie moteris esant konfliktams pasikeitimas. Atsisakius jas matyti tik kaip pažeidžiamas, bejėges, apsaugos reikalaujančias aukas ir pripažinus svarų vaidmenį sprendimų priėmime kuriant, palaikant taiką ir stiprinant konfliktų prevenciją [2], moterų įtraukimo klausimas tapo ne šiaip geros valios gestu, o būtina strategine sąlyga siekiant taikos tvarumo.

Kai saugumo architektūra ignoruoja pusės visuomenės balsus, ji tampa nepilna ir nestabili. Kas lemia tokį pragaištingą šališkumą?

Lyčių sistemos šališkumai

Tai, kad moterims aktualios temos ir pačios moterys vangiai įtraukiamos į klausimų, susijusių su saugumu, sprendimą, nėra atsitiktinė problema. Tai – sisteminė spraga, kurios nepašalinus sunku tikėtis tvarių pokyčių.

Lyčių tvarka yra viena iš visuomenės audinio gijų. Ji formuoja lūkesčius skirtingų lyčių žmonėms, apibrėžia jų vaidmenis ir gyvenimo trajektorijas. Šiuolaikiniame pasaulyje neįmanoma rasti visuomenės, kur asmens lytis neturėtų įtakos socialinei jos ar jo būčiai. Tiesa, taip buvo ne visuomet ir ne visur. Pavyzdžiui, iki XIX a. įvykusios kolonizacijos dabartinės Nigerijos teritorijoje gyvenančios Yoruba tautos kalboje ir kultūroje lyties kategorija neegzistavo – lemiamas vaidmuo formuojant bendruomenės santykius teko amžiui ir giminystės ryšiams [3].

Tai, kad keičiantis kontekstui socialinių kategorijų visuma ir joms priskiriamos prasmės bei lūkesčiai kinta rodo, jog lyčių tvarka nėra prigimtinė. Visuomenėms būdingas

„žaidimo taisykles“ kuria patys žmonės, nors ilgainiui jos tampa nepastebimos ir suvokiamos kaip duotybė.

Tai, kas buvo sukurta, gali būti pakeista. Vadinasi, turime galimybę lanksčiai adaptuotis prie kintančių aplinkybių. Būtent ši savybė tapo žmonijos sėkmės varikliu. Antrą vertus, įpročius nėra lengva keisti. Ilgainiui socialiniai konstruktai tampa tarsi antroji oda, kurią sunku nusiplėšti. Pokyčiams reikalingas laikas ir sąmoninga pastanga.

Būtent ši aplinkybė tampa kliūtimi formuojant įtraukias, veiksmingas politikas. Žvelgdami per lyčių stereotipų suformuotus akinius (ar vadovaudamiesi praeitais šimtmečiais suformuotomis lyčių tvarkos taisyklėmis) nepastebime galimybių ir švaistome žmogiškąjį potencialą, įtvirtiname nelygybę ir skaldome bendruomenę. Visa tai tikrai nedidina visuomenės tvarumo, atsparumo grėsmėms. Todėl, galvojant apie veiksmingą konfliktų prevenciją, būtina atsižvelgti į lyčių aspektus.

Lyčių lygybė – investicija į visuomenės tvarumą

Esame paveldėję dvinarę, lyčių atskirtimi grindžiamą tvarką, kurioje moterys ir vyrai traktuojami kaip priešpriešinės grupės – tarsi atskiros žmonių rūšys. Vieni socializuojami konkuruoti, slopinti emocijas ir kurti išteklius, dominuoti viešojoje sferoje, o kitos – kukliai ir kantriai prisiimti socialinės reprodukcijos pareigas. Įsitvirtinus kapitalistinei sistemai visuomenės audinys perplyšo į viešąją ir privačiąją sferas, iš esmės atskirdamas vyrų ir moterų pasaulius.

Ši kadaise sukurta ir ilgainiui gilėjusi takoskyra šiandien tapo daug iššūkių keliančia problema, darančią poveikį ir visuomenės gerovei. Europos lyčių lygybės instituto ir kitų tyrimų duomenys rodo [4], kad lyčių lygybės lygis koreliuoja su asmeniui tenkančio vidaus produkto dydžiu, pasitenkinimu gyvenimo kokybe, socialinių inovacijų lygiu ir dėmesiu, skiriamu socialinėms, švietimo programoms. Kuo daugiau lyčių lygybės, tuo aukštesni gyvenimo kokybės rodikliai. Taip atsitinka todėl, kad dėmesys lyčių lygybei rodo siekį šalinti bet kokias kliūtis, trukdančias moterims, vyrams ir nebinarinės tapatybės žmonėms realizuojant savo potencialą visose gyvenimo srityse. Taip išvengiama talentų švaistymo ir sukuriama didesnė pridėtinė vertė.

Kai dėl visuomenėje įsišaknijusių stereotipų ribojamos moterų galimybės dalyvauti priimant sprendimus ir taip palaikoma sisteminė diskriminacija, nukenčia sprendimų kokybė. Taigi, nukenčia visi. Mes, žmonės, esam šališki, nes mūsų pasaulėvoką formuoja

patirtys. Tad jei sprendimai remiasi vienos grupės aktualijomis, rizika, kad pateikti pasiūlymai neatspindės daugumos poreikių, eksponentiškai auga. Didėja ir nepasitikėjimas valstybe, o kartu ir socialinių įtampų, destabilizacijos, smurto pavojus. Štai kodėl MTS darbotvarkės prevencijos ramstis neapsiriboja sienų apsaugos klausimais ir kelia klausimus, susijusius su žmonių gerove.

Esminis naratyvo lūžis

MTS darbotvarkė iš esmės keičia požiūrį į saugumą. Tradicinė prieiga susitelkia į ginkluotųjų pajėgų vaidmenį. MTS darbotvarkė pabrėžia, kad tikrasis saugumas prasideda ten, kur žmogus jaučiasi ramus(-i) savo kasdienybėje [2].

Saugumas MTS suprantamas plačiai ir atsižvelgia į septynias sritis: ekonominę, maisto, sveikatos, bendruomenės, aplinkos, asmens ir politinę [5]. O tai reiškia, kad badas, sveikatos apsaugos neprieinamumas ar smurtas artimoje aplinkoje gali kelti visuomenės saugumui ne mažiau rimtą grėsmę nei ginkluota invazija. Vidinė visuomenės destabilizacija gali būti ne mažiau pavojinga, už išorinę agresiją ir net sudaryti jai palankias sąlygas. Valstybės ir moterų saugumas yra tiesiogiai susiję. Jų gerovė ir lygiateisiškumas – vienas patikimiausių visuomenės stabilumo rodiklių, savo svoriu lenkiantis net tokius kriterijus kaip BVP ar demokratijos lygis [1, 6].

Klausimai auditorijai

Kokiose srityse pastebite lyčių nelygybę? Kokį poveikį tai daro žmonių gyvenimo kokybei?

II. Prevencija – MTS darbotvarkės ramstis

MTS darbotvarkėje išskiriami keturi tikslai, dar vadinami ramsčiais [5]:

> *Dalyvavimas*: siekiama užtikrinti visapusišką ir lygiavertį moterų dalyvavimą priimant sprendimus dėl konfliktų prevencijos ir valdymo visais lygmenimis [7].
>
> *Apsauga*: siekiama apsaugoti moteris ir mergaites nuo smurto dėl lyties, ypač seksualinio smurto, kuris dažnai naudojamas kaip karo taktika [8].

Prevencija: siekiama integruoti lyčių perspektyvą į ankstyvojo įspėjimo sistemas ir užkirsti kelią konfliktams sprendžiant pagrindines jų priežastis [1].

Atsigavimas ir pagalba: siekiama, kad po konfliktų teikiama pagalba, repatriacija ir rekonstrukcija atitiktų ir konkrečius moterų, mergaičių poreikius [*7*].

Prevencijos ramstis

Įprasta sakyti, kad prevencija – išmintingiausia investicija, nes užkirsti kelią problemai kainuoja mažiau pastangų, laiko ir išteklių, nei šalinti pasekmes. Prevencijos svarba įžvelgiama jos galioje keisti ateities scenarijus šiems dar neprasidėjus. Nesvarbu, kalbame apie sveikatą, verslo rizikas ar saugumą, išankstiniai veiksmai apsaugo nuo skaudžių nuostolių. Todėl, investuodami į prevenciją, mes ne sprendžiame problemas, o tiesiog neleidžiame joms kilti, taip užsitikrindami ilgalaikį stabilumą ir gerovę.

MTS darbotvarkės kontekste prevencijos klausimai yra susiję ne tiek su siekiu užtikrinti moterų saugumą karo atveju, kiek noru jo apskritai išvengti [1]. MTS siūlo platesnį požiūrį nei greitas reagavimas kilus konfliktui. Čia prevencija suprantama kaip struktūrinių priežasčių, pavyzdžiui, atskirties, diskriminacijos ar visuomenės militarizacijos šalinimas užkertant kelią smurto protrūkiui pasitelkus socialines investicijas, diplomatiją, nusiginklavimą.

Ekspertai kritikuoja įsisenėjusį veikimo būdą, kai taikos palaikymo operacijoms reaguojant į smurto lydimas krizes skiriami milžiniški ištekliai, tuo tarpu prevencijai ir ilgalaikio atsigavimo po konfliktų priemonėms telieka menki trupiniai. Tokia finansavimo logika trukdo šalinti įsisenėjusias įtampas ir konfliktų židiniai paliekami rusenti iki kito agresijos proveržio. Visa tai rodo, kad prevencija vis dar vertinama kaip nesvarbi, nors yra vienintelis būdas sukurti tvarią taiką [1].

Prevencijos samprata

Prevencija MTS darbotvarkėje suprantama ne kaip vientisas veiksmas, o kaip skirtingų, viena kitą papildančių strategijų visuma. Pro aktyvaus valdymo ir rizikos mažinimo veiksmai skirstomi į dvi kategorijas: operacinę ir struktūrinę prevenciją. Joms būdingi

skirtumai padeda suprasti, kodėl tradicinės saugumo priemonės dažnai nepateisina lūkesčių [1].

> *Operacinė prevencija (trumpalaikė)* yra orientuota į skubų reagavimą, kai konfliktas jau „kabo ore“. Ji apima praktinius veiksmus: ankstyvąjį perspėjimą, prevencinę diplomatiją, tiesioginį eskalacijos stabdymą. Operacinės prevencijos tikslas – suvaldyti krizę ir užkirsti kelią smurto proveržiui čia ir dabar. Vienas ryškiausių operacinės prevencijos sėkmės veiksnių yra moterų įtraukimas į derybas. Statistika rodo, tikimybė taikos susitarimui išsilaikyti bent 15 metų padidėja 35 proc., kai jį sudarant aktyviai dalyvauja moterys [*8*]. Taip nutinka todėl, kad jos derybose dažniau kelia su socialiniu teisingumu ir žmonių teisėmis susijusius klausimus, kas padeda šalinti giliąsias įtampos priežastis [8].
>
> *Struktūrinė prevencija (ilgalaikė)* yra kompleksiškesnis, sisteminis procesas. Jis kreipia į smurto priežasčių šalinimą, pripažįstant, kad lyčių nelygybė ir diskriminacija yra konfliktų variklis [1]. Tad struktūrinė prevencija apima priemones, skirtas sisteminės nelygybės šalinimui, žmogaus teisių stiprinimui, visuomenės demilitarizavimui.
>
> Svarbu pabrėžti, prevencija MTS darbotvarkės kontekste nėra tiesiog „greitesnis reagavimas“. Tai – sisteminė prieiga mažinant rizikas dar prieš joms virstant atviru smurtu.

Klausimai auditorijai

- *Koks požiūris į prevenciją būdingas Lietuvai? Kaip manote, kodėl?*
- *Ką jums reiškia prevencija saugumo ir (arba) konfliktų kontekste? Galvokite plačiai, ne tik apie sienų apsaugą, bet ir savo bendruomenę ar šeimą.*

III. Lyčių nelygybė ir smurtas kaip strateginės grėsmės

Lyčių lygybė – esminis valstybės stabilumo rodiklis

Lyčių lygybė nėra tik socialinis klausimas. Šiuolaikinėje geopolitikoje ji vis dažniau vertinama per stabilumo prizmę, todėl MTS darbotvarkėje tai – esminis strateginio saugumo elementas. Tyrimai rodo tiesioginį ryšį tarp vidaus ir užsienio politikos: kuo aukštesnis

lyčių lygybės lygis valstybėje, tuo mažesnė tikimybė, kad ji griebsis jėgos spręsdama tarptautinius ginčus. [1].

Viena to priežasčių – militarizuoto vyriškumo normų, kurios „tikrą vyrą“ tapatina su dominavimu, brutalia jėga ir agresija, atmetimas. Vyriškumo sampratos tapatinimas su militarizmu yra tiesioginis konfliktų variklis, nes palengvina vyrų verbavimą į ginkluotas grupuotes ir pateisina smurto sprendžiant ginčus naudojimą [1, 8]. Kai visuomenėje aukštinamas agresyvus vyriškumas ir nuvertinami taikūs problemos sprendimo būdai, konfliktų prevencijos galimybės sumenksta.

Tačiau tradicinė saugumo analizė linkus nepaisyti lyties aspekto (angl. gender-blind), taigi neužčiuopia ir subtilesnių procesų. Kai žiūrima tik į kariuomenės judėjimą ir ignoruojamas augantis smurto šeimose lygis, nepastebimi ankstyvieji visuomenės radikalėjimo ir militarizacijos ženklai [1]. Todėl MTS darbotvarkė primena – jei moterys nėra saugios savo namuose, nėra saugi (stabili) ir valstybė [9]. Veiksminga prevencija įmanoma tik tada, kai lyčiai jautri prieiga tampa ne pridėtiniu elementu, o struktūriniu analizės elementu, leidžiančiu pastebėti įtampas latentinėje jų fazėje.

Smurtas prieš moteris: visuomenės saugumo ir demokratijos indikatorius

Smurtas nėra izoliuotas reiškinys – išsikerojęs uždaruose, privačiuose kontekstuose jis persikelia į viešą erdvę. Tad normalizuota prievarta prieš moteris ir kitas grupes indikuoja platesnį smurto kultūros palaikymą. Pritarimas tam nebūtinai deklaruojamas viešai. Nenoras spręsti su smurtu lyties pagrindu susijusių problemų, jų menkinimas, neigimas, politinių priemonių sabotažas (pavyzdžiui, Stambulo konvencijos ratifikavimo stabdymas dangstantis išgalvotomis priežastimis) taip pat rodo prielankumą smurto kultūrai.

Tuo būdu įsukamas ydingas ratas: nenorėdami matyti prievartinės kontrolės artimoje aplinkoje, kuri turi ryškų lyties dėmenį, skatiname smurto toleranciją viešoje erdvėje ir didiname tikimybę, kad kilę konfliktai bus sprendžiami jėga.

Pastebima, kad šalyse, kur egzistuoja aukštas smurto prieš moteris lygis, prievartą dažniau patiria ir politiniai kaliniai [1]. Tokios valstybės dažniau įsitraukia į konfliktus ir negebėdamos jų spręsti taikiai tampa labiau pažeidžiamos ištikus krizėms [10].

Ką rodo situacija Lietuvoje? Per metus Bendrasis pagalbos centras sulaukia apie 60 000 su smurtu artimoje aplinkoje susijusių skambučių. Kasmet nužudoma apie 20 moterų [11]. Plačiai paplitęs aukų kaltinimas ir siekis problemos sprendimą užkrauti ant jų pečių.

Smurtautojo veiksmams palankią dirvą kuria ir gajūs lyčių stereotipai, ir nepakankamas atsako į smurtą sistemos veiksmingumas.

Tačiau smurtas prieš moteris neapsiriboja artima aplinka. Šis nusikaltimas apima platų spektrą veiksmų pradedant seksualinės prievartos kaip karo ginklo naudojimu, lyties organų žalojimu, prievartinėmis santuokomis, baigiant seksualiniu priekabiavimu ar smurtavimu pasitelkiant technologijas. Nesvarbu, su kokio tipo prievarta susiduria moterys. Ji visuomet pasitelkiama siekiant kontroliuoti, palaužti valią ir apriboti veiksmų laisvę. Būtent todėl smurto prieš moteris situacija tampa svarbiu indikatoriumi, rodančiu visuomenės būklę demokratijos tvarumo, atvirumo, įtraukumo ir saugumo prasme.

Perfrazuojant Simone de Beauvoir, dažnai kartojama mintis, jog pakanka vienos politinės, ekonominės ar religinės krizės, kad moterų teisėmis būtų pradėta abejoti. Todėl į bet kokius mėginimus jas varžyti, pavyzdžiui, normalizuojant prievartą, turėtų būti žiūrima kaip į svarbius, susirūpinimą keliančius artėjančios krizės ženklus.

Klausimai auditorijai

- *Kiek aktuali, jūsų nuomone, smurto prieš moteris problema Lietuvoje?*
- *Ką esama situacija sako apie mūsų visuomenės būklę tvarumo ir įtraukumo prasme?*

IV. Lyčių analizė ir ankstyvojo perspėjimo ženklai

Konfliktų rizikos veiksniai

Konfliktai nėra atsitiktinis reiškinys. Tai – kompleksiška socialinių ir politinių procesų pasekmė, todėl simptomų, o ne ligos „gydymui“ skirtos prevencijos priemonės dažniausiai pasmerktos žlugti.

Tyrimai nurodo, kad konflikto rizika eksponentiškai didėja ten, kur kaupiasi valstybės „trapumo“ (angl. fragility) veiksniai [8, 9], tokie kaip institucijų teisėtumo krizė, saugumo stoka, negebėjimas užtikrinti bazinių viešųjų paslaugų. Paviršiniai incidentai – politiniai skandalai ar lokalūs protestai – veikia tik kaip smurto katalizatorius. O tikrosios krizės šaknys slypi giliau: sisteminėje nelygybėje, korupcijoje ar išteklių stokoje.

Kai elitas rūpinasi tik savo įtakos išsaugojimu, valstybė praranda gebėjimą užtikrinti saugumą visiems piliečiams [10]. Kai atskiros žmonių grupės neturi vienodo priėjimo prie socialinių, ekonominių, politinės galios išteklių, kaupiasi nuoskaudos, kurias iškylantys lyderiai gali pasitelkti smurtinio konflikto eskalavimui [1]. MTS darbotvarkė atkreipia dėmesį ir į dar vieną rizikos aspektą – teisinę moterų padėtį. Jų teises į paveldėjimą, banko sąskaitas, darbą ar kūno autonomiją ribojantys įstatymai rodo esant šališką teisinę sistemą, kuri krizės atveju žlunga pirmoji [6].

Dauguma tradicinių prevencijos programų patiria nesėkmę, nes orientuojasi į trumpalaikį stabilumą ir fizinį smurto slopinimą, faktiškai „įšaldydamos“ konfliktą. Kad struktūrinės priežastys būtų šalinamos veiksmingiau, svarbu matyti ankstyvuosius perspėjimo ženklus. Bet to neįmanoma padaryti, jei situacijos analizė stokoja lyčiai jautrios prieigos.

Ankstyvojo perspėjimo ženklai

Esama ir kitų, per lyčių dinamiką atsiskleidžiančių, situacijos eskalavimo požymių, į kuriuos būtina atkreipti dėmesį. Tradicinė saugumo analizė dažniausiai remiasi „kietaisiais“ duomenimis: žiniomis apie kariuomenės judėjimą, ginkluotės pirkimus, diplomatinius pareiškimus. Tačiau MTS darbotvarkėje pabrėžiama – karas neprasideda vakuume. Gerokai anksčiau nei nuaidi pirmieji sprogimai visuomenėje pasirodo ankstyvojo perspėjimo ženklai (ang. early warning signs), kuriuos pastebėti leidžia tik lyčiai jautri analizė [1].

Vienas ryškiausių ženklų yra militarizmo siejimas su „tradicinėmis vertybėmis“. Stebėdami Rusijos pavyzdį matome, kaip agresyvaus kario kultas gali būti paverstas moraliniu imperatyvu, o moterų teisių, saugumo, kūno autonomijos klausimai viešajame diskurse interpretuoti kaip „žalinga užsienio įtaka“, moterų vaidmenį susiaurinant iki „karius gimdančios motinos“ ar poreikius tenkinančios tarnaitės pozicijos [10].

Lygia greta gali prasidėti ginklų kaupimas ir slėpimas namuose ar bendruomenės centruose [12, 13]. Moterys dažnai pirmosios pastebi jaunų vyrų pasitraukimą į atokias vietoves slapto pobūdžio treniruotėms [1, 12]. Pavojaus signalus siunčia ir ginkluotų grupių, skatinančių savo narius už agresyvų, „hiper-vyrišką“ elgesį, formavimasis [1], kur į moteris žiūrima kaip į trofėjų. Aiškus artėjančios eskalacijos signalas yra ir militarizuotų darinių priekabiavimas prie civilių ar laikinos karinės infrastruktūros steigimas arti gyvenamųjų centrų [1]. Stiprėjant skaitmenizacijai kinta ir grupuočių organizavimosi taktikos. Jos telkiasi kibernetinėje erdvėje, tačiau neigiamas poveikis neapsiriboja tik ja [14]. Kibernetinis smurtas ypač prieš moteris politikes, žurnalistes, aktyvistes tampa rimta kliūtimi demokratijai. Europos Sąjungos direktyvoje 2024/1385 [15] jis apibūdinamas kaip viena pavojingiausių, sparčiai plintančių smurto formų ir ES mastu yra kriminalizuotas [15].

Socialiniai, humanitariniai ankstyvojo perspėjimo ženklai susiję su moterų judėjimo suvaržymais, moterų dingimu iš viešųjų erdvių (pavyzdžiui, turgaviečių ar mokyklų) be pateisinamų priežasčių

[1, 13]. Svarbu atkreipti dėmesį ir į kintančią namų ūkių struktūrą: moterų vadovaujamų namų ūkių skaičius staigiai išauga tuomet, kai vyrai susitelkia į karinį pasirengimą ar politinę veiklą [1, 13]. Artėjantį konfliktą indikuoja ir augantis fundamentalizmas: griežtėjanti moterų aprangos kontrolė, diskriminacinių judėjimų propagavimas [1, 12]. Pavyzdžiui, 2009–2010 m. Bangladešo Aukščiausias Teismas turėjo priimti specialias nutartis, kad švietimo įstaigose moterys nebūtų verčiamos gaubti galvos šydais. Jos pradėjo nešioti hidžabus ne tik dėl religinių sumetimų, bet ir siekdamos apsisaugoti nuo augančio seksualinio priekabiavimo gatvėse. Moterų patiriamas spaudimas viešumoje elgtis ir rengtis „pamaldžiau“ tapo stiprėjančios politinės poliarizacijos ir menkstančios teisinės valstybės ženklu [8].

Smurto šeimoje mastų augimas ir valstybės abejingumas šiam faktui yra dar vienas visuomenės militarizacijos požymių [1,13]. Jei smurtas namuose normalizuojamas, ši nuostata greitai persikelia į viešąją erdvę. Smurtinių konfliktų priešaušryje paprastai suintensyvėja seksualinis priekabiavimas (dažnai etniniu pagrindu) ir prasideda sistemingi išpuoliai prieš politiškai aktyvias moteris ar moterų teisių gynėjas [1,13]. 2018 m. „Aurat March“ (Moterų maršo) Pakistane dalyvės ne tik internete sulaukė masinių grasinimų nužudyti ir išprievartauti. Jas fiziškai, akmenimis ir lazdomis atakavo dešiniojo sparno atstovai, viešai raginę nubausti aktyvistes už „kultūrinę išdavystę“ [6].

Artėjanti krizė turi ir ekonominių ženklų. Jais gali tapti prekių kaupimas ir (arba) stygius rinkoje, pavyzdžiui, staigus kuro ar maisto produktų dingimas [1, 13]. Kai šeimos ruošiasi galimam bėgimui ar ginklavimuisi vietinėse rinkose stebimas masinis moterų turto – brangenybių, brangiųjų metalų – pardavimas [13]. Regionuose, kur nuotakoms nustatoma kaina (ang. bride-price), staigus jos augimas gali rodyti poreikį gauti lėšų ginkluotei [13]. Pietų Sudane ir dalyje Šiaurinės Ugandos buvo pastebėta, kad staigus, galvijais mokamos nuotakos kainos kilimas yra tiesiogiai susijęs su augančia konfliktų tikimybe. Kai vyrams reikia surinkti vis didesnį galvijų kiekį santuokai, tenka griebtis galvijų grobimo reidų, o siekdamos jų sėkmės, bendruomenės pradeda intensyviai ginkluotis, tad nuotakos kainos augimas tampa ankstyvuoju ginklavimosi ir būsimų susirėmimų signalu [13].

Nustatant ankstyvuosius perspėjimo ženklus svarbūs yra ir pokyčiai sveikatos apsaugos sistemoje, pavyzdžiui, išaugusi ŽIV ar kitų lytiškai plintančių ligų testų paklausa, išaugęs abortų poreikis (ypač ieškant slapto nutraukimo paslaugų), dažnėjantys pranešimai apie kankinimus ar kito pobūdžio prievartą prieš moteris ir mergaites [1, 13].

Propagandai tenka lemiamas vaidmuo ruošiant visuomenę karui. Todėl žiniasklaidoje, kaip taisyklė, gausėja žinučių, šlovinančių agresyvų vyrą-karį [1, 12]. Tuo pačiu stiprėja moterų nužmoginimas: jos kaltinamos išdavyste ar paverčiamos „atpirkimo ožiais“ [12, 13]. Nerimą keliančias tendencijas stiprina ir politinių lyderių retorika, viešai teisinanti ar net skatinanti smurtą [1]. Pavyzdžiui, Ruandoje prieš prasidedant genocidui (dar 1990 m.) ekstremistinė Hutų žiniasklaida pradėjo sistemingai puldinėti Tutsi tautybės moteris, vadindama jas šnipėmis, viešai juodindama, jų nužmoginimui naudodama pornografinę medžiagą [1].

Ankstyvieji perspėjimo ženklai nėra tik teorinė įdomybė. Tai – suklusti verčiantys signalai, pastebėjus kuriuos svarbu įvertinti šalies stabilumui kylančias grėsmes.

Prevencija nėra tik veikimas „iš anksto“. Tai – pasirinkimas kurti sistemą, kurioje smurtas nėra laikomas logiška išeitimi. Ir jis reikalauja esminio požiūrio virsmo, kai pirmenybė teikiama ne jėgos struktūrų stiprinimui, o būtinybei investuoti į lygybę, nes būtent ji yra tvarios taikos pamatas [1].

Grupinė užduotis „Ankstyvieji perspėjimo ženklai

Eiga: Dalyviai suburiami į 3-4 asmenų grupeles. Kiekvienai jų išdalinami pranešimų Lietuvos žiniasklaidos, komunikacijos socialiniuose tinkluose pavyzdžiai ir prašoma panagrinėti atsakant į klausimus:

- *Ar pateiktuose pavyzdžiuose pastebėjote ankstyvojo perspėjimo ženklus? Kokius?*
- *Kaip juos pastebėjus reikėtų reaguoti?*
- *Kaip tokios žinutės veikia visuomenės (ypač moterų) saugumo jausmą, norą dalyvauti valstybės (gynybos) procesuose?*

V. Lyčių analizės integravimo svarba

JT Saugumo Tarybos rezoliucijoje Nr. 1325 pabrėžiamas lyčių aspekto integravimas turi būti suprantamas ne kaip periferinis „moterų klausimas“, prie kurio galimai bus sugrįžta išsprendus kitus „aktualesnius reikalus“, o kaip svarbus analitinis įrankis, kuris įtampos augimą leidžia pamatyti ten, kur tradicinė analizė mato „stabilumą“.

Lyčių aspektas – analitinis prevencijos įrankis

Lyčių analizė leidžia nustatyti galios struktūrų formavimąsi ir marginalizacijos procesus, kurie „maitina“ konfliktus. Požiūrį grįstą „valstybės sienų saugumu“ papildžius „žmogaus saugumo“ aspektais (išteklių paskirstymas, fizinė neliečiamybė) atsiveria pilnesnis vaizdas. Be lyčių analizės įrankio prevencijos strategijos lieka aklos pusei visuomenės realybės, todėl jų efektyvumas iš esmės mąžta.

Balkanų karų (1990–1999 m.) kontekstas viena ryškiausių pamokų, rodančių, kaip tradicinė analizė pražiopsojo lėtą, bet kryptingą agresijos augimą, kurį lyčių analizė būtų nustačiusi gerokai anksčiau. Buvo susitelkta į oficialius pareiškimus ir kariuomenės

judėjimą. Diplomatai ir kariniai stebėtojai matė politines įtampas tarp Belgrado ir kitų respublikų, tačiau iki pat atvirų susirėmimų pradžios situaciją vertino kaip „kontroliuojamą politinę krizę" [1].

Tačiau pažvelgę per lyčių analizės „akinius" pavojaus ženklus jie būtų pamatę gerokai anksčiau. Prieš prasidedant šūviams, visuomenėse vyko drastiški, artėjantį smurtą indikuojantys pokyčiai. Valstybinė žiniasklaida (ypač Serbijoje) moterį pradėjo vaizduoti tik kaip „tautos motiną" (biologinę reproduktorę), kurios pagrindinė pareiga – gimdyti karius. Tai buvo aiškus ženklas, kad visuomenė ruošiama mobilizacijai ir karui. Taip pat viešojoje erdvėje pradėtas garbinti agresyvus, jėga grįstas vyriškumas. Intelektualai ar pacifistai buvo išjuokiami, žeminami ir feminizuojami nuosekliai stiprinant „kario kultą" [1, 13].

Iš lokalių susirėmimų grįžtantys rezervistai atsivežė smurtą į namus ir augantis jo lygis rodė, kad visuomenė tampa nejautri agresijai, o valstybės institucijos negali (ar nenori) ginti silpnesniųjų. Tad prasidėjus atviram karo konfliktui moterų kūnų kontrolės, žeminimo praktikos buvo pasitelktos kaip etninio valymo įrankis seksualinį smurtą paverčiant karine taktika, kurios tikslas sužlugdyti priešingos etninės grupės moralę ir bendruomeninius ryšius.

Balkanų karo pamokos atskleidė kritinę tarptautinės bendruomenės klaidą. Ji nefiksavo agresyvios patriarchalinės retorikos ir kintančios socialinės dinamikos, kuri indikavo sisteminį pasirengimą smurtui. Tuo tarpu lyčių analizė būtų leidusi „pamatyti" karą jau tada, kai jis tik matavosi propagandinius šūkius ir skynėsi kelia smurtu šeimose. Šiandien lyčių analizė tarnauja kaip įrankis, „minkštuosius" ženklus leidžiantis paversti „kietaisiais" duomenimis. Tad remiantis jais galima priimti geriau informuotus strateginius sprendimus dėl intervencijų ir (ar) sankcijų.

Lyčių analizės naudos

Lyčių analizė iš esmės praturtina konteksto suvokimą. Ji siūlo išplėstinį grėsmių vertinimą. Užuot stebėjus tik karinės technikos judėjimą ar panašius procesus, saugumo analitikos instrumentus ji siūlo papildyti kompleksiniais rodikliais. Pasitelkiant ją gali būti stebima viešoji retorika ir ieškomi stiprėjančio militarizuoto diskurso, kur aukštinamas agresyvus vyriškumas ir menkinamos moterys, požymiai žiniasklaidoje. Gilinamasi į moterų teisių gynėjų situaciją, nes grasinimai moterų NVO ar jų veiklos suvaržymas atskleidžia „kritinės įtampos taškus", į kuriuos būtina atsižvelgti. Taip pat vertinama

smurto artimoje aplinkoje ar smurto dėl lyties dinamika – staigus jo šuolis ar tokius veiksmus pateisinančių įstatymų kūrimas nėra „privatus reikalas“. Tai – visuomenės didėjančio radikalumo ir smurto nebaudžiamumo kultūros įsigalėjimo ženklas. Todėl nuoseklus ir veiksmingas seksualinio smurto persekiojimas taikos metu tampa ypač svarbia prevencine priemone, kuri padeda užkardyti moters kūno „kaip karo lauko“ naudojimą konflikte.

Lyčių analizė siūlo integruoti „tyliuosius“ informacijos šaltinius. Tradicinė, tik oficialiais (dažniausiai vyrų) pranešimais besiremiančios žvalgybos įžvalgos nepateikia pilno vaizdo, todėl prevencijos strategijas raginama papildyti komunikacija su vietos moterų grupėmis. Jos pirmosios pajunta kintančią atmosferą turgavietėse, mokyklose ir bendruomenėse. Pasitelkti lyčių ekspertų kompetencijas šios srities patarėjus įtraukiant į kiekvieną stebėjimo misiją (pvz., ES ar NATO), kad būtų analizuojama taip pat ir socialinė dinamika, o ne tik techniniai duomenys [1, 12].

Kad stabilumas nebūtų tik iliuzija, prevencijos ramstis turi susitelkti į tvarius pokyčius, kurių siekti padeda lyčių balansas saugumo sektoriuje. Nes moterų pareigūnių dalyvavimas didina pasitikėjimą struktūra ir padrąsina bendruomenės moterys pranešti apie kylančias grėsmes būtent moterims pareigūnėms [9]. Svarbus yra ir kariškių supratingumo didinimas – mokymai padedantys suvokti, kaip konkretus elgesys veikia skirtingas gyventojų grupes, ir taip užtikrinant, kad patys kariai netaptų įtampos šaltiniu [1]. Galiausiai, investavimas į moterų ekonominę galią, veikia kaip tiesioginis priešnuodis radikalizavimui ir bendruomenių skaldymui [5, 9].

Klausimai auditorijai

- *Kaip jūsų darbo srityje galima panaudoti lyčiai jautrią analizę?*
- *Kokie lyčių analizės elementai taikomi ar galėtų būti taikomi jūsų darbo sektoriuje?*

VI. Apibendrinimas

Moterų, taikos ir saugumo (MTS) darbotvarkė nėra tradicinės saugumo politikos priedas. Tai – analitinis įrankis, leidžiantis grėsmes pamatyti ten, kur kiti mano matą stabilumą.

Ji praplečia saugumo sampratą pabrėždama, kad tikrasis saugumas prasideda nuo žmogaus gerovės: ekonominės veiklos, maisto, sveikatos, bendruomenės, aplinkos, asmeninėje ir politinėje srityse, tad valstybės stabilumas yra tiesiogiai susijęs su moterų saugumu ir lygiateisiškumu. Todėl investicija į lyčių lygybę tampa tvarios taikos pamatu. Ji koreliuoja su aukštesniu BVP, geresne gyvenimo kokybe ir mažesne tikimybe, kad valstybė naudos jėgą tarptautiniuose ginčuose. Moterų įtraukimas į derybas 35 proc. padidina tikimybę, kad taikos susitarimai išliks ilgalaikiai [8], nes būtent jos yra linkusios taikos derybų debatus pakreipti bendruomenėms aktualia linkme.

Ilgalaikės prevencijos – veiksmingiausio būdo išvengti smurto protrūkių visuomenėje – sėkmė priklauso ne nuo jėgos struktūrų plėtimo, o nuo pastangų šalinti sisteminę nelygybę, diskriminaciją ir smurtą pateisinančią kultūrą. Gebėjimas atpažinti ankstyvuosius ženklus – kaip antai, militarizuoto vyriškumo kultas, moterų teisių varžymas ar augantis smurtas šeimoje – leidžia identifikuoti artėjantį konfliktą latentinėje fazėje, kai tradiciniai analizės būdai dar nieko neužčiuopia.

Tvari prevencija yra sąmoningas pasirinkimas kurti sistemą, kurioje smurtas nebelaikomas logiška išeitimi. Tam būtinas esminis mąstymo virsmas – pripažinimas, kad investicija į lyčių lygybę yra būtina sąlyga nacionaliniam ir tarptautiniam saugumui pasiekti.

VII. Šaltiniai

1. Coomaraswamy R. Preventing conflict, transforming justice, securing the peace: a global study on the implementation of United Nations Security Council resolution 1325 [internete]. New York: UN Women; 2015 m. Prieiga per internetą: https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2015/10/global-study-on-the-implementation-of-united-nations-security-council-resolution-1325
2. European Institute for Gender Equality. Addressing gender-based violence in migration: how to strengthen national action plans on women, peace and security across the EU: executive summary [internete]. Publications Office of the European Union; 2025 m. Prieiga per internetą: https://eige.europa.eu/publications-resources/publications/addressing-gender-based-violence-migration-how-strengthen-national-action-plans-women-peace-and-security-across-eu?language_content_entity=en
3. Oyewumi O. The invention of women: making an African sense of Western gender discourses. Minneapolis: University of Minnesota Press; 1997 m. Prieiga per internetą: https://www.upress.umn.edu/9780816624416/invention-of-women/
4. European Institute for Gender Equality. Economic benefits of gender equality in the European Union: how closing the gender gaps in labour market activity and pay leads to economic growth [internete]. 2017 m. Prieiga per internetą: https://eige.europa.eu/newsroom/economic-benefits-gender-equality?language_content_entity=en
5. United Nations Environment Programme, United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women, United Nations Development Programme, Department of Political and Peacebuilding Affairs. Gender, climate & security: sustaining inclusive peace on the frontlines of climate change [internete]. New York: UN Women; 2020 m. 49 p. Prieiga per internetą: https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/06/gender-climate-and-security
6. Georgetown Institute for Women, Peace and Security, Peace Research Institute Oslo. Women, Peace and Security Index 2025/26 [internete]. 2025 m. Prieiga per internetą: https://giwps.georgetown.edu/the-index

7. United Nations Security Council. Resolution 1325 (2000) [internete]. S/RES/1325. 2000 m. Prieiga per internetą: https://undocs.org/S/RES/1325(2000)
8. Organisation for Economic Co-operation and Development. Gender equality and women's empowerment in fragile and conflict-affected situations: a review of donor support [internete]. OECD Development Policy Papers. 2017 m. Prieiga per internetą: https://www.oecd.org/en/publications/gender-equality-and-women-s-empowerment-in-fragile-and-conflict-affected-situations_b75a1229-en.html
9. Goemans C, Koester D, Loudon S. Gender equality and fragility [internete]. OECD Development Co-operation Working Papers. No. 98. Paris: OECD Publishing; 2021 m. Prieiga per internetą: https://www.oecd.org/en/publications/gender-equality-and-fragility_3a93832b-en.html
10. Organisation for Economic Co-operation and Development. States of Fragility 2025 [internete]. OECD Development Policy Papers. 2025 m. Prieiga per internetą: https://www.oecd.org/en/publications/states-of-fragility-2025_81982370-en.html
11. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga. 2024 m. žmogaus teisių padėties Lietuvoje stebėsenos ataskaita [internete]. 2025 m. Prieiga per internetą: https://www.lrski.lt/wp-content/uploads/2025/06/2024-metu-zmogaus-teisiu-padeties-Lietuvoje-stebesenos-ataskaita-1.pdf
12. Hill F. Women's contribution to conflict prevention, early warning and disarmament [internete]. United Nations Digital Library System; 2003 m. Prieiga per internetą: https://digitallibrary.un.org/record/515034
13. Wright H, Lyytikainen M. Gender and conflict early warning. Disarm Forum [internete]. 2003 m.;(4):17–24. Prieiga per internetą: https://www.saferworld-global.org/resources/publications/810-gender-and-conflict-early-warning
14. Pranešimas spaudai. Iš VSD – perspėjimas dėl nepilnamečių [internete]. Delfi naujienos. Delfi.lt; 2026 m. birželio 19 d. Prieiga per internetą: https://www.delfi.lt/naujienos/lietuvoje/is-vsd-perspejimas-del-kraupiu-jaunimo-uzsiemimu-gali-baigtis-tragiskai-120265944
15. European Union. Preventing and combating violence against women and domestic violence throughout the European Union [internete]. Prieiga per internetą: https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/preventing-and-combating-violence-against-women-and-domestic-violence-throughout-the-european-union.html

lygių galimybių
plėtros centras